

De Gouden Eeuw

Ga met dit gezin mee terug naar de Gouden Eeuw!

Inleiding

Dit is 'de papieren versie' van de website die u kunt vinden op:
<http://proto.thinkquest.nl/~klb013/startpagina.htm>

Een gezin uit de Gouden Eeuw vertelt over verschillende onderwerpen uit de tijd waarin de leven.

Vader vertelt over:

Vervoer, Kunst en schilders, De V.O.C, Oorlogen en Handel.

Moeder vertelt over:

Inrichting huis, Voedsel, Kleding, Baby's en Ziekten.

Zoon vertelt over:

School en In de haven.

Dochter vertelt over:

Een avondje thuis en Thee drinken.

Bij alle onderwerpen vind je vragen en opdrachten. Aan het eind van het project ben je een echte 'Gouden Eeuw Kenner'!

Veel plezier ☺

Vader vertelt over:

Schilders

Vervoer

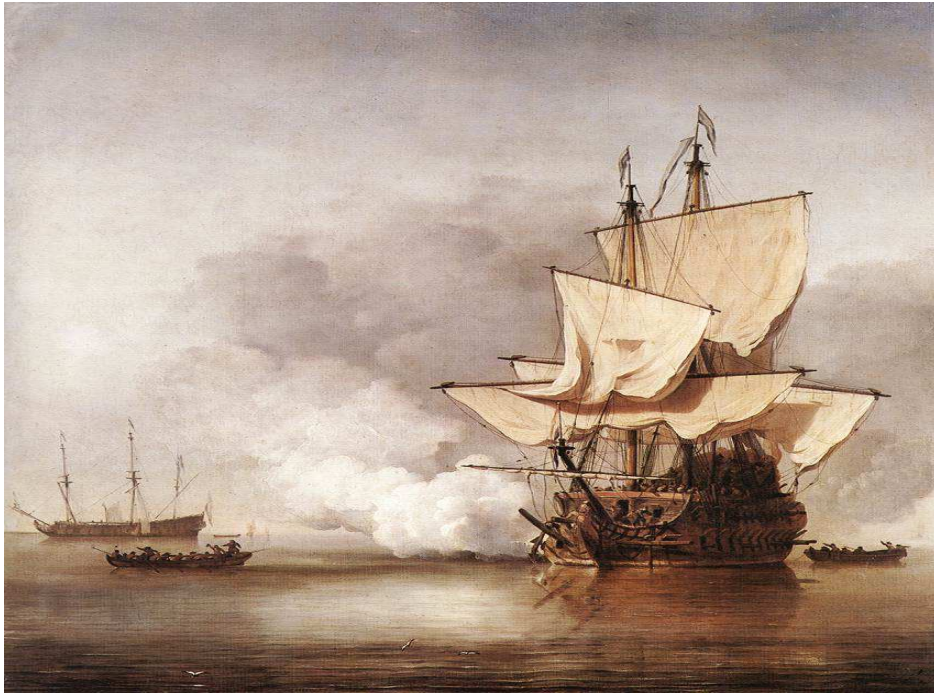
VOC

Handel

Oorlog

Kunst en schilders

Ik zal jullie eens iets vertellen over schilders. Onze buurman is toevallig een schilder. Hij schildert veel portretten voor de rijke kooplieden. Zij willen graag een schilderij van zichzelf of van hun schip aan de muur van hun herenhuis hangen. In elke stad wonen wel een paar knappe schilders. De meeste schilders hebben een aantal leerlingen, die het vak bij een goede meester willen leren.

Een paar schilders zijn in jullie tijd heel beroemd geworden. Bijvoorbeeld Willem van de Velde en zijn zoon Willem junior. Zij schilderen prachtige zeeslagen. Soms gaan ze zelf mee aan boord om alles met hun eigen ogen te kunnen zien. Meestal maken ze thuis hun schilderijen.

Frans Hals en Rembrandt Harmenszoon van Rijn zijn ook erg goed in het schilderen. Ze schilderen veel portretten. Hieronder zie je het beroemde schilderij van Rembrandt "De Nachtwacht". In jullie tijd is dit schilderij te bekijken in het Rijksmuseum in Amsterdam.

Rembrandt en zijn schilderij

Begin december 1640. Het wordt al weer vroeg donker. De fakkels verderop in de straat, richting Nieuwmarkt, branden al. Meester Van Rijn staat voor het raam. Meester Rembrandt, wil hij eigenlijk worden genoemd. Bij zijn voornaam, zoals de grote Italiaanse meesters Michelangelo en Titiaan.

Aan de overkant, vlak bij de kade van de oude Schans, douwelen en duwen wat jongens. Niet kwaadaardig. Maar dan deelt er een een stomp uit. Het slachtoffer, een knul van een jaar of dertien met om zijn hals een rode sjaal, dreigt in het water te vallen. Het gaat goed.

Het schijnsel van de fakkels op de hoek verlicht niet de ruzieschoppers, maar een kind met een geel jasje en stroblonde haren. Ze staat bij een groepje, maar hoort er niet bij. Zo'n jong kind nog. Ze had allang binnen moeten zijn, maar haar moeder sjouwt nog met een mand met schone was langs haar klanten. Rembrandt geniet van de lichtval op het tafereel, zoals een ander van mooie muziek geniet. De actie, dat wat de aandacht zou moeten trekken, speelt zich af in het donker. Het licht valt op wat er eigenlijk niet bij hoort, maar wat ontroerend is.

Een kind nog zo laat buiten, omdat haar moeder een arme wasvrouw is. Rembrandt denkt aan de opdracht die hij onlangs heeft gekregen, een schutterstuk van de compagnie van korporaal Frans Banningh Cocq. Schutterstukken zijn er al zoveel.

En zo saai, al die mannen stijf naast elkaar. Hij zal het nou eens anders doen, levendiger. Misschien met licht op iets wat er niet echt bij hoort. Hij wordt in zijn gepeins gestoord door de bel. Als Saskia nu maar niet wakker wordt. Ze was vanmiddag weer helemaal niet lekker. De meid is beneden de hutspot aan het opwarmen, dus haast hij zich naar de deur. Verlegen zijn muts ronddraaiend staat de jongen met de rode sjaal op de stoep.

'Zo jongeman, wie ben jij?'

'Samuel, meester. Van Harm van Hoogstraten.'

'Ben je wel aan het goede adres?'

'Ja, meerster. Ik wou wat zeggen.'

'Dat is niet verboden.'

'Ik vind dat u mooi kunt schilderen.'

Rembrandt is verbluft. Hij is het wel gewend dat mensen hem prijzen, maar zo'n jongen aan de deur.....

'Waarom kom je me dat vertellen?'

'Gerrit en Lau zeiden, dat u.... dat u in een huis woont dat niet eens van u is, dat u..... het niet kunt betalen. En toen zei ik: Nou, dan maakt hij toch gewoon nog een paar schilderijen. Die zijn zo mooi, daar betalen de mensen wel 100 gulden voor.'

Samuel zwijgt. Omdat ook Rembrandt niks zegt, vat hij weer moed. 'En toen zei ik: als ik genoeg geld verdien, koop ik er ook een. Toen riepen ze 'slijmbal' en 'lafbek' en riepen dat ik dat vast niet tegen u durfde te zeggen en ze gooiden me zowat in het water. en toen riep ik dat ik dat best durfde.'

'Zo,' zegt Rembrandt ernstig, maar als je goed kijkt, kun je zien dat hij lacht. 'En hoe wou jij later genoeg geld verdienen om een schilderij te kopen?'

'Ik wordt grutter. Dat wil mijn vader. Ik ben hier in Amsterdam in de leer, bij mijn oom. Die is ook grutter.'

'En wat wil je zelf?' Samuel aarzelt. 'Als je mocht kiezen, wat werd je dan?' Het gezicht van de jongen wordt rood. 'Als je grutter wordt, moet je bonen wegen en suiker,' zegt hij, 'en je moet zakjes vouwen voor thee. Ik wil liever zoals u, schilderijen maken. Met verf.'

'Als je schilder wilt worden, moet je eerst leren kwasten schoonmaken en pigment verwrijven en hout schuren' verteld Rembrandt. 'Maar met bonen en thee kun je helemaal niks. Met kwasten kun je schilderen.' Zegt Samuel.

'Weet je wat, kom zaterdag maar terug. Dan zal ik je de werkplaats boven laten zien. Daar werken mijn gezellen. En dan moet je maar eens zien of je kwasten schoonmaken een leuk werkje vindt.'

Samuel glundert. 'Graag. Meester. Dank u wel.'

Hij holt naar huis. De winkel is nog open, maar er zijn geen klanten meer. De bonen in de jutezak zien er anders uit dat een uur geleden.

'Ik ga jullie niet wegen,' zegt Samuel, 'ik ga jullie schilderen.'

Een jaar of veertig later is Samuel van Hoogstraten een bekende schilder, maar vooral is hij een schrijver van boeken over de schilderkunst. Ook over het schutterstuk voor Frans Banningh Cocq heeft hij geschreven. 'De Nachtwacht', noemen we dat schilderij nu. Dat is het beroemde schilderij van Rembrandt, van al die burgers met lanssen, hellebaarden en geweren, waar licht valt op een meisje dat tussen de schutters verdwaald lijkt.

Schilders schilderen veel verschillende dingen, zoals portretten en zeeslagen. Sommigen schilderen ook alleen een paar voorwerpen, bijvoorbeeld een fruitschaal of een mooie vaas met bloemen. Zulke schilderijen worden 'stillevens' genoemd.

Op de schilderijen van Jan Steen staan hele andere dingen. Je zou die schilderijen 'lawaailevens' kunnen noemen, want hij schildert het leven van de 'gewone mens' met de rommel die ze maken en al het kattenkwaad dat ze uithalen.

Portretten

We hebben nog geen fototoestel zoals in jullie tijd. Als je dus een afbeelding van jezelf of van je kinderen wil hebben, dan kun je een portret laten maken door een schilder. Het laten maken van zo'n schilderij is wel erg duur, daarom zie je bij rijke mensen meer portretten en schilderijen dan bij de gewone burgers. De rijke mensen willen ook vaak een afbeelding van een gebeurtenis bijv. van een huwelijk of een geboorte. Hier krijgen schilders dan ook veel opdrachten van.

Landschappen

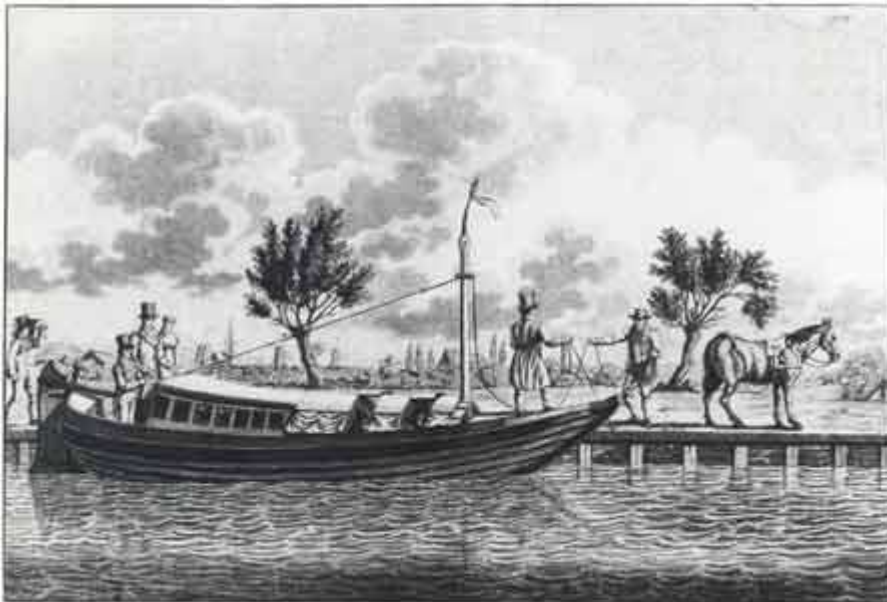

Onze buurman schildert vooral landschappen. Hij gaat net als de andere schilders echt in de natuur kijken hoe de dingen eruit zien. De meeste schilders besteden veel aandacht aan de lucht in het landschap. De mensen zijn vaak niet belangrijk.

Vervoer

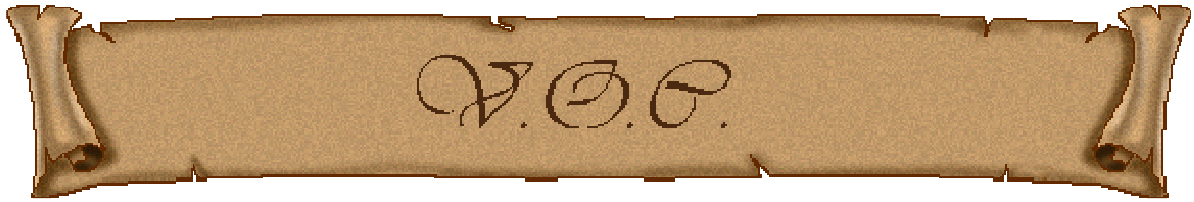
In de steden zijn de belangrijkste straten en kaden met natuursteen of baksteen verhard. De rest van de wegen zijn van grond en zand. Als de zon een paar dagen flink heeft geschinen, werpen de paarden die de koets trekken met hun hoeven grote stofwolken omhoog. Als het regent verandert de weg vaak in een grote modderpoel. Bij weer of geen weer, kuilen zijn er altijd in de weg. Een rit met een koets is daarom geen pretje.

Nee, een reis in de trekschuit is veel prettiger. Het duurt wel redelijk lang voordat je op plaats van bestemming bent, maar je kunt tenminste rustig zitten. Tijdens een tocht met een trekschuit kun je lekker kletsen met iedereen. Meestal krijg je de laatste nieuwtjes te horen, de schuitempraatjes.

De rijke kooplieden en de mensen van adel reizen niet met de trekschuit. Zij hebben hun eigen koetsen, met zachte stoelen en goede vering. Ze willen ook niet tussen ons 'gewone' mensen zitten, zij zijn de regenten.

Naast de trekschuit en de koets kun je ook te paard reizen. Niet iedereen heeft echter een paard. Ook kun je met een toeslede reizen. Dit is een slee achter een paard, die veel gebruikt wordt voor het vervoeren van materialen. Te voet is misschien nog altijd het beste, zolang je niet al te ver weg moet.

Aan het einde van de zestiende eeuw was het voor de Nederlanders onmogelijk geworden om met Portugal handel te drijven. Dit omdat Spanje Portugal had ingenomen. We hadden dus een probleem, want wij waren nog steeds in oorlog met Spanje. Er moest naar een andere route gezocht worden om aan specerijen te komen. In 1597 lukte dit twee schepen: 'De houtman' en 'Van Beuningen'. Zij kwamen terug via een route langs 'Kaap de Goede Hoop' (de zuidroute). Zo konden we weer ongestoord handel drijven met het verre oosten.

Handel is geld, dat wisten inmiddels veel mensen. Voor het ondernemen van verre tochten werden zogenaamde 'compagnieën' opgericht. Met een 'compagnie' bedoelen we een tijdelijk bedrijf waarin directeuren en deelnemers geld storten om een boottocht te financieren. Wanneer een boot volgeladen met specerijen weer terugkwam, konden deze met flinke winst verkocht worden. Na zo'n tocht werd de 'compagnie' opgeheven; de bemanning werd ontslagen en de boot verkocht. Wanneer een compagnie veel winst had behaald, kwam het voor dat handelaren dit geld weer in een nieuwe compagnie staken. Je snapt dat er heel snel veel compagnieën werden opgericht. Dit waren allemaal concurrenten van elkaar, zodat het op een gegeven moment niet meer winstgevend dreigde te worden om een compagnie op te richten.

De oplossing voor dit dreigende probleem kwam van de regering. Die zette de kooplieden onder druk om met elkaar een verbond aan te gaan. Alle plaatselijke compagnieën werden samengevoegd tot één Verenigde Oostindische Compagnie. Deze VOC kreeg het alleenrecht voor alle Nederlandse handel en scheepvaart op Azië. Ook mocht de VOC oorlog voeren, verdragen sluiten met Aziatische vorsten en forten bouwen.

De plaatselijke compagnieën in Amsterdam, Zeeland, Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen werden afdelingen van de VOC, de zogenaamde kamers. Bij de oprichting van van het VOC werd een kapitaal ingelegd van 6,5 miljoen gulden. Voor deze tijd een gigantisch bedrag!

Het grote verschil tussen alle oude compagnieën en de VOC was de doorloop ervan. Na een tocht werd de bemanning niet ontslagen, het schip niet verkocht maar werden deze ingezet voor nieuwe ondernemingen.

Werken voor de VOC!

De VOC mocht dan wel een fantastische organisatie zijn, om ervoor te werken was een ander verhaal. Je verdiende namelijk maar tien gulden per maand en de kansen dat je heelhuids weer thuiskwam waren klein. Al snel genoeg werd het aantal vrijwilligers dat zich aanmeldde voor de VOC te gering en moesten ze op een andere manier aan bemanning zien te komen. Dit deden ze door zogenaamde 'ronselaars' in te zetten. Deze mensen vingden uit binnen- en buitenland werkzoekende mensen op en brachten deze naar logementen (logeeradressen). Daar kregen deze mensen eten, drinken en een uitrusting, waarbij de ronselaars ervoor zorgden dat zij in dienst traden van de VOC tegen ruil van een schuldbekentenis. Zo hield de VOC voldoende bemanningsleden.

Het leven aan boord van een schip was niet leuk! Je had als bemanningslid geen privacy, het eten was slecht en de kans op ziekten erg groot. Ook de kans dat er tijdens de reis iets gebeurde (storm, een overval) was aanwezig. Als het al lukte om weer heelhuids thuis te komen, was meestal de helft van de bemanning al overleden. Als een reis tegenviel waren de zeelieden wel een half jaar van huis en zagen ze niets anders dan water en af en toe in de verte een kustlijn. Wanneer je echter bedenkt dat het leven aan wal ook erg armoedig was, hadden de zeelieden het misschien zo slecht nog niet.

Hoe zag een schip eruit?

Omdat de schepen dikwijls erg lang van huis waren, zagen ze eruit als drijvende dorpen. Er waren slaapplekken voor de bemanning en kajuiten (kamers) voor de stuurman en officieren. Ook was er een ziekenboeg, eetzaal en kombuis. Wanneer je dit alles leest, denk je misschien dat de zeelieden plaats genoeg hadden aan boord van zo'n schip. Het grootste gedeelte van het schip was echter gereserveerd voor de vracht. Ook was het schip gesplitst in aparte gedeeltes; een gedeelte voor de bemanning en een gedeelte voor de leiding. Je moet niet denken dat het mogelijk was om als bemanningslid in de ruimtes van de leiding te komen, daar stonden zware straffen op! De leefruimten van de bemanning waren vaak benedendeks voor de grote mast. In het algemeen sliepen de mensen op de plaats waar ze werkten. Was je dus kok op een schip, sliep je in de kombuis. Een timmerman sliep in zijn werkplaats en de roerganger in de stuurplecht (Plecht: Voor- en of achterdek van een vaartuig).

Wat eten we vandaag?

Op zee at men alles wat men lang kon bewaren. Veel voedsel werd gedroogd of gezouten meegenomen. Dan bedierf het voedsel niet zo snel. Lang houdbaar voedsel was:

Kaas

Boter

Scheepsbeschuit

Spek

Erwten en bonen

Stokvis

Gedroogd fruit

Soms nam men zelfs levende koeien, kippen of varkens mee. Die konden dan onderweg geslacht worden. Toch werd de bemanning vaak ziek door een gebrek aan vitaminen. Een gevreesde ziekte was scheurbuik, de tanden gingen los zitten en je lichaam teerde helemaal weg. Om deze ziekten tegen te gaan werd op Kaap de Goede Hoop een stad gesticht waar men verse groenten ging verbouwen. Wanneer een schip deze plek passeerde, kon het vers fruit inslaan en schoon drinkwater.

Problemen aan boord:

Wanneer je niet ziek werd aan boord van een schip, waren er nog genoeg andere redenen waarom je niet heelhuids thuis zou komen:

- Vijandelijke schepen en piraten
- Windstiltes of zware stormen
- Onderlinge vechtpartijen
- Opstanden tegen de leiding van het schip
- Het uitbreken van brand
- Paalwormen die hout aten, het schip ging dan lekken.

Wie heeft er nog zin in een vaartochtje?!

Handel

Wat verstaan we onder 'Handel'? Wanneer je in een woordenboek kijkt, zul je het volgende vinden: 'Ruil- of koopverkeer'. Welnu, in de zeventiende eeuw werd veel handel gedreven, zoveel zelfs, dat we er stinkend rijk van zijn geworden. Vandaar ook de naam '**De Gouden Eeuw**'.

In de Gouden Eeuw dreef Nederland (Ookwel :De Republiek genaamd) met vele landen handel. Dit gebeurde door met grote schepen naar deze landen te varen en daar spullen te ruilen. Op een dergelijk schip zaten rond de 200 mensen ! Veel van deze mensen waren tussen de 12 en 18 jaar oud; weeskinderen.

Een heel bekende scheepvaartcompagnie was de VOC. VOC staat voor : Verenigde Oost-Indische Compagnie. Deze compagnie voer met haar schepen regelmatig naar Indië, vandaag de dag Indonesië, om daar handel te drijven met de bevolking.

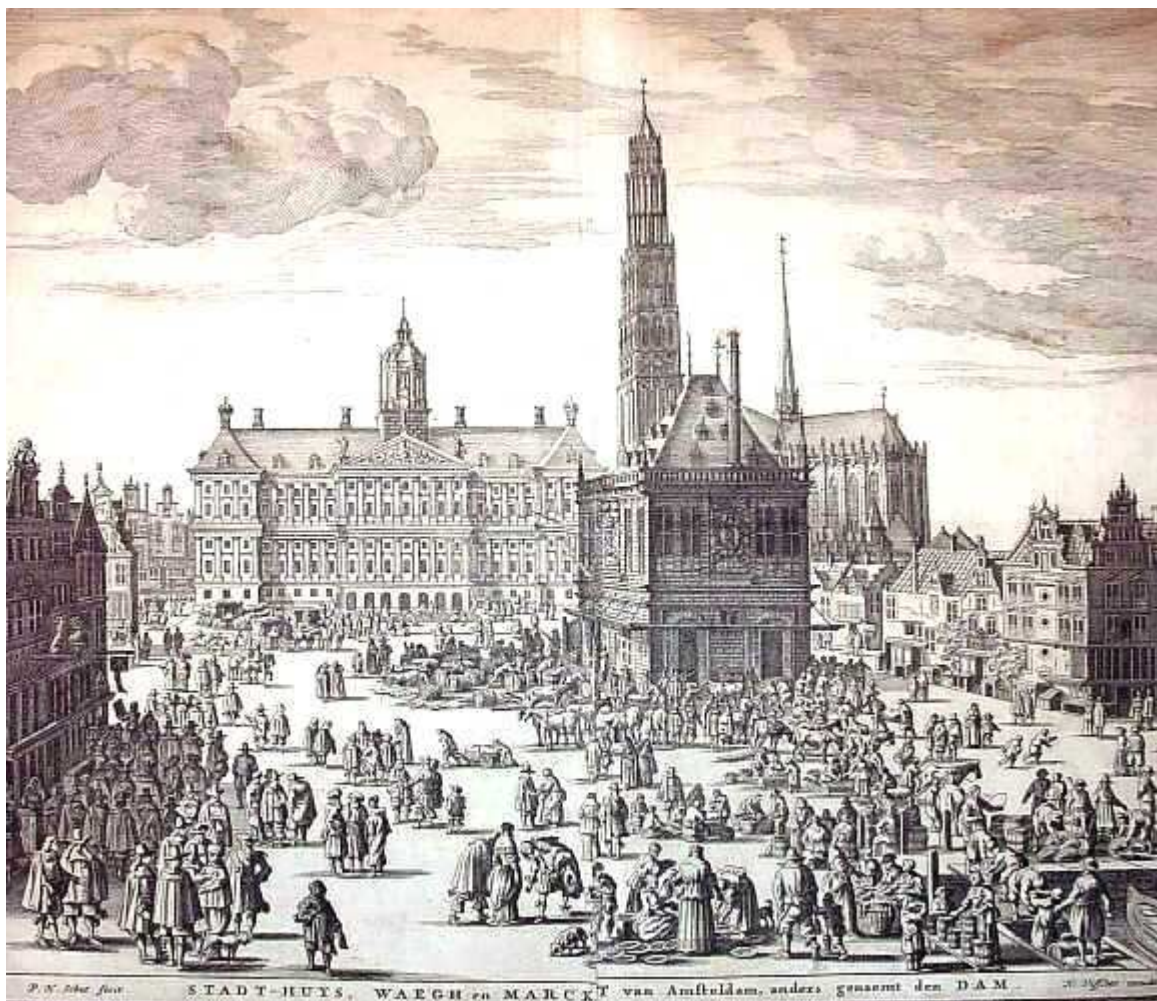
Nederlandse schepen kwamen echt overal om handel te drijven, het was een werkelijk fantastische tijd. Zo kregen we hier producten als:

- Koffie
- Thee
- Tabak
- Cacao
- Peper
- Nootmuskaat
- Foelie
- Haring
- Textiel
- Zijde
- Bakstenen
- Hout
- Wijn
- Graan
- Koper
- Slaven

Veel van deze producten vinden jullie vandaag de dag als vanzelfsprekend in de schappen van de supermarkt. Voor ons waren ze echter allemaal nieuw en we hadden ook geen supermarkt. De producten werden gehaald uit gebieden rond de Oostzee, uit Frankrijk, China, Japan, Brazilië, Indië (VOC) en Afrika.

Wanneer een schip dan helemaal volgeladen met deze kostbare spullen in Amsterdam aankwam, kon het echte 'handelen' beginnen. Heel Amsterdam was namelijk gericht op handel drijven. Een koopman vond er pakhuizen om zijn spullen in op te bergen, Amsterdam kende betrouwbare banken om geld te wisselen of te bewaren, je kon er schepen en matrozen huren en verzekeringen afsluiten voor een reis. Amsterdam had het allemaal. Het was een erg gewilde plek voor de koopmannen onder ons. We noemen Amsterdam ook wel een 'stapelmarkt'. Daarmee bedoelen we dat het een markt is voor kooplieden. Producten van over de hele wereld kon je in Amsterdam krijgen.

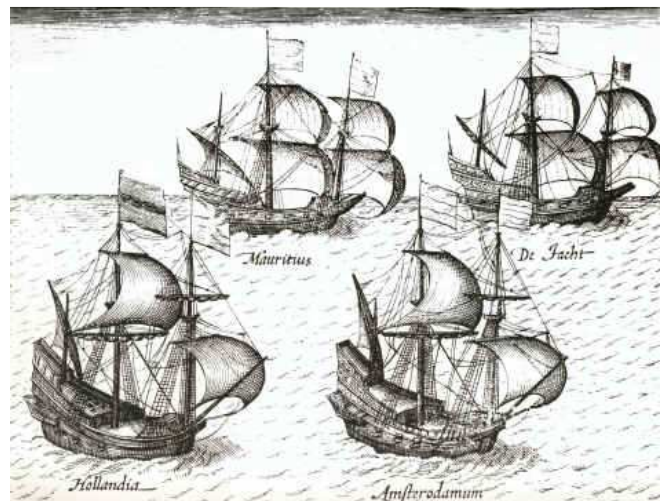
Ja, Nederland (De Republiek) is een prima land om handel te drijven. Dit dankzij de fijne ligging aan de Noordzee en de vele diepe, brede rivieren. Omdat we al zo lang met scheepvaart bezig zijn hier, hebben we ook uitstekende schippers. Deze waren erg actief en constant op zoek naar nieuwe gebieden om handel mee te drijven. We hadden zelfs de grootste vloot van de wereld, met wel 11.000 schepen! In deze schepen konden we in totaal twee miljoen ton lading vervoeren. Dit is net zoveel als tegenwoordig in vier grote olietankers vervoerd wordt.....

Orlogen

Jahaa, jongens en meisjes, bij ons in de Gouden Eeuw konden de mensen ook al oorlog voeren. Ik ga jullie proberen uit te leggen wie er tegen wie vochten en vooral: Waarom.

Laten we eens helemaal teruggaan in de tijd, naar het begin van onze jaartelling. Er bestaan dan nog geen landen zoals we deze nu kennen. In onze streken woonden toen Germaanse stammen: Friezen, Tubanten, Kaninefaten en Bataven. Dit blijft een hele tijd zo. Acht eeuwen later zijn wij een stukje van het rijk van Karel de Grote. Samen met een hoop graven regeerde Karel zijn rijk. In 843 wordt het rijk van Karel de Grote verdeeld onder zijn 3 kleinkinderen en wij horen al snel bij het Duitse Rijk. Verschillende buitenlandse graven regeren dan over ons land.

Wanneer Karel V regeert van 1515 tot 1555 horen we bij zijn grote rijk. Karel is heer der Nederlanden, koning van Spanje en keizer van Duitsland. Een hele opgave!! Ook de zoon van Karel, Filips II regeert over ons land. Hij is koning van Spanje en heer der Nederlanden. Hij voert echter nieuwe belastingen in en onderdrukt de nieuwe protestantse godsdienst. Je snapt wel dat veel mensen hier niet blij mee waren en zodoende komt er ruzie. De verschillende gewesten waaruit ons land bestaat, besluiten zich te verenigen en gaan samen oorlog voeren. Ons land is tenslotte zo sterk dat Spanje in 1648 vrede met ons sluit. De Zuidelijke Nederlanden blijven wel van Spanje. Kun je het nog bijhouden ?!

We gaan snel verder. In 1647 is Frederik Henderik gestorven. Zijn zoon, Willem II, is nu stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel. Zijn neef Willem Frederik (je ziet, de naam Willem is erg in trek!) is stadhouder geworden van Friesland en Groningen. Over de vrede met Spanje krijgt Willem II ruzie met de Staten-Generaal, dat gaat zo:

Eigenlijk had ons land vroeger aan Frankrijk beloofd niet afzonderlijk vrede te sluiten met Spanje. Door dat wél te doen, hebben we Frankrijk in de steek gelaten. Willem II wil daarom weer samen met Frankrijk oorlog met Spanje. Er is nog een reden waarom hij dat wil: Willem II is opperbevelhebber van het leger. Dan ben je tijdens een oorlog veel belangrijker als in een vreedestijd. De Staten-Generaal denkt echter aan de handel en wil geen oorlog meer. Oorlog voeren kost namelijk veel geld.

Dat is dan nog niet alles, in 1650 komt er nog meer ruzie. De Staten-Generaal vindt, nu het vrede is, dat er niet meer zoveel soldaten nodig zijn. Wel wil de Staten-Generaal voor de veiligheid een klein leger in stand houden. De Staten van Holland, die meer dan de helft van alle soldaten betaalt, stuurt na deze beslissing nog veel meer soldaten naar huis. Daar is Willem II het helemaal niet mee eens, en de Staten-Generaal ook niet. Er moest toch wel een leger overblijven! Willem II krijgt toestemming van de Staten-Generaal om korte metten met Holland te maken. Hij pakt enkele lastige Hollandse regenten op en sluit ze op in Loevestein (een slot). Hij omsingelt de stad Amsterdam en Holland geeft snel toe, Willem II mag een groot leger houden.

Helaas voor Willem II, sterft hij in dat jaar. Je kunt je vast wel voorstellen dat veel regenten van Holland dat niet erg vinden, ze waren immers door hem opgepakt! Zij halen snel de andere gewesten over en zorgen er zo voor dat het zoontje van Willem II geen stadhouder meer mag worden. De regenten zijn nu de baas. Zij verdelen de

belangrijke ambten onder hun vrienden die ook geen stadhouder willen. Belangrijke man wordt nu Johan de Witt. Hij wordt de raadpensionaris van Holland.

Johan zet zich in om de Nederlandse vloot (schepen) sterker te maken. Hij probeert ook vrede te sluiten met Frankrijk. Helaas lukt dat niet en vallen Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen bijna gelijktijdig ons land aan. Daar kunnen we niet tegenop en in korte tijd veroveren ze Brabant, Limburg, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe en een deel van Groningen! Van dit alles krijgt Johan de Witt de schuld en hij wordt in 1672 vermoord.

We krijgen een nieuwe stadhouder: Willem III. Hij pakt het heel wat beter aan en weet de Fransen uit ons land te verjagen. Willem trouwt met een Engelse prinses, Mary Stuart. Het duurt niet lang of hij gaat samen met Engeland oorlog voeren tegen de Fransen. Hij sterft uiteindelijk kinderloos na een val van zijn paard.

Moeder vertelt over:

Baby's

Kleding

Inrichting huis

Voedsel

Ziekten

Baby's

Graag wil ik jullie wat meer vertellen over baby'tjes.

Als er een kindje is geboren, dan wordt er op de huisdeur een versierd plankje vastgespijkerd. Een 'kloppertje' noemt men dat. Aan het kloppertje kunnen de mensen in de buurt meteen zien dat er een baby geboren is. Om het te beschermen, wordt het pasgeboren kindje heel stijf en dik in doeken en kleren gewikkeld. Het ziet er dan best grappig uit, maar het lijkt me niet prettig. Toch zegt men dat dit het beste is. Daarom heb ik mijn kinderen ook altijd ingewikkeld.

Een huilerig kindje krijgt vaak een suikerdotje in de mond, dat is een lapje waarin wat suiker is gedaan. Lekker zoet, als je eraan sabbelt. Als een babytje blijft huilen, dan stoppen ze het dotje ook wel eens in wijn. Meestal houdt de baby dan op met huilen. Dat lijkt mij wel niet zo lekker?

Natuurlijk komen er altijd een heleboel mensen op bezoek als er een baby'tje is geboren. Het bezoek krijgt dan geen beschuit met muisjes zoals bij jullie, maar kandeel. Dat is een drank van wijn, suiker, kaneel en eieren.

Wij slapen in een bedstee, je weet wel, een bed dat in de muur is gemaakt. Als we gaan slapen wordt de baby ook naar bed gebracht. Het kleine kindje slaapt in een la onder de bedstee. Dit is best prettig omdat het kindje dan altijd in de buurt is. Als het kindje wat groter is, slapen de kinderen bij elkaar. Mijn zoon en dochter slapen ook bij elkaar in bed. Dit is gemakkelijk, omdat we niet veel plaats hebben en bovendien is het in de winter lekker warm.

Kleding

Zoals je ziet op onze familiefoto hebben we hele andere kleren aan dan jullie. De vrouwen hebben vaak een schort aan, omdat je anders erg vies wordt van het koken en werken. Verder hebben we redelijk veel lagen over elkaar aan. Dit is vooral tegen de kou. Mijn moeder en ik hebben allebei een mutsje op. Dit is om onze haren te bedekken en uit ons gezicht te houden. Bovendien is het ook lekker warm. Mijn vader heeft altijd een hoed op als hij naar buiten gaat.

De mannen hebben grote kragen aan hun jassen, dat heeft mijn vader ook, kijk maar.

De rijke mensen zien er iets anders uit. Zij hebben meer geld om mooie kleren te kopen. De kleding van de vrouwen is gemaakt van soepele stoffen, zoals satijn, linnen en wol. Hun kleren zijn versiert met kant, fluweel en hebben veel kleur. Het katoen voor de mantels is vaak mooi bedrukt. De meeste kleren zijn in de kleuren rood, blauw en goud gemaakt.

Nieuw zijn de driekwart mouwen, waarbij de vrouwen ook weer armbanden kunnen dragen.

De mannen zien er een beetje slordig uit. Ze hebben veel pluimen en strikken op hun kleren en hoed.

De mode is erg sierlijk met veel randjes en plooien.

De mannen van de schutterij hebben korte mantels om hun schouders met een brede kraag die stijf gemaakt is. Daardoor staat de kraag mooi rechtop. Het is een mooi gezicht als ze over de wallen lopen. Ze hebben namelijk mooie hoeden met grote veren op.

Mijn moeder en ik hebben onze haren gewoon onder een doekje, maar de rijke vrouwen hebben hun haren in mooie pijpenkrullen over hun schouders hangen. Achter op hun hoofd hebben ze een kapje dat vaak prachtig versierd is met parels. Sommige vrouwen willen graag veel haar hebben. Om het meer te laten lijken stoppen ze er veel nephaar tussen. Het lijkt mij niet lekker zitten, maar het ziet er soms erg mooi uit.

Inrichting huis

Ik vertel jullie eerst maar eens hoe de rijke mensen wonen.

De mensen die veel geld hebben, zoals koopmannen en ambachtslui, laten vaak een huis aan de gracht bouwen. Deze huizen zijn vaak groot en hebben een binnenplaatsje. Kijk maar eens op de foto hieronder.

Bij ons zijn de huizen veel smaller en hoger dan in jullie tijd. Ze zijn vaak ook mooi versierd met krulletjes en trapjes. Je hebt vast wel eens gehoord van een trap- en klokgevel. Dit zijn de versieringen boven aan een huis. De huizen van rijke mensen, zijn vaak mooier versierd en hebben een nette uitstraling.

Bij de huizen aan de rechterkant op de foto zie je dat deze een trapgevel hebben.

Wij hebben geen huisnummers. Meestal staat de naam of het beroep van de bewoner op een speciale steen, die in de gevel gemetseld is. Zo kan men toch zien wie er woont.

Bij de rijkelui zijn de meeste kamers van het huis 'pronkkamers'. Dit zijn kamers waar niet in wordt gewoond. De bewoners wonen en werken meestal in het voorhuis, een kamer aan de straatkant.

Daarnaast is er ook een achterhuis met slaapkamers en een tuin. Op de slaapkamers vind je niet zulke bedden als bij jullie, maar wij slapen in een bedstee. Sommige mensen hebben het bed in de muur gemaakt, maar het kan ook een grote houten kast zijn waar een bed in is gemaakt.

Op de bovenverdieping vind je de studeerkamer, de ontvangkamer, de schilderijenkamer, de logeerkamers en de opslagkamers voor hout en turf. Niet alle mensen hebben al deze kamers in huis, maar de rijkere mensen wel. De hele arme mensen wonen vaak ook met meerdere gezinnen in een huis. Dit kan bij de rijke mensen ook zo zijn, maar dat zijn het de bedienden die ook in het huis wonen.

Voedsel

Op het platteland buiten onze stad wordt veel voedsel verbouwd. De vrouwen van het platteland komen op de markt hun waren verkopen. Je kunt bijvoorbeeld boter, room, vis en eieren kopen.

De boter en de room worden gemaakt van melk. De koeien geven per dag ongeveer 5 liter melk, dat zijn voor jullie 5 pakken melk. Dit is veel minder dan wat jullie van jullie koeien krijgen. Van deze melk wordt ook kaas gemaakt.

Ook wordt er graan en koren op de markt verkocht. De bakkers maken hier broden van, die wij kunnen kopen. Het is voor de boeren verboden om buiten de stad voedsel te verkopen. Dit staat in een wet die de 'order op de buitennering' heet. Andersom mogen de winkels en handelaren in de stad ook niks op het platteland verkopen. De boeren komen daarom ook vaak naar de stad om allerlei voedsel te kopen.

Op de grote markt in onze stad kun je veel verschillende dingen kopen zoals, zout, rozijnen, beschuit, brandewijn, specerijen, suiker en stroop.

Rijk en arm eten

Van de beste tarwe maken de bakkers witbrood. Dit witbrood is alleen voor de rijke mensen. Ik heb er wel eens een klein stukje van gehad, toen ik bij de bakker was. Het smaakt heel anders als ons roggebrood.

De mensen die ook geen roggebrood kunnen betalen, eten vaak koeken en pap. Deze koeken en pap zijn gemaakt van boekweit. Dit is ook een soort graan, dat alleen op de schraalste grond groeit. Wij eten ook veel pap en koek, maar vaak hebben we een keer in de week roggebrood.

Wat eten wij op een dag?

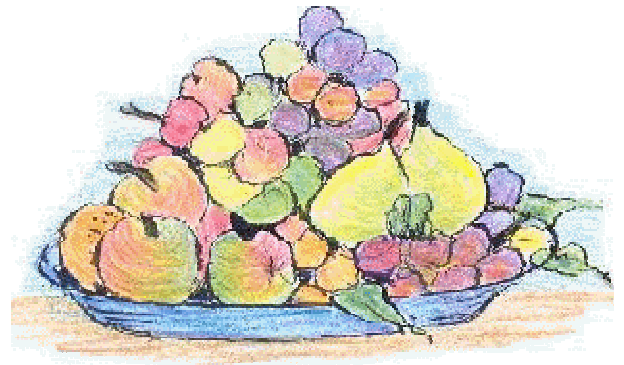
's Morgens als het brood uit de oven komt, blaast de bakker op zijn hoorn om aan de mensen te laten weten dat ze kunnen komen. Ook de melkboer maakt een rondje door de stad. Ik haal iedere morgen een beetje melk en koek of een stuk roggebrood.

Het ontbijt van veel mensen bestaat uit; roggebrood, boter, kaas, eieren, vlees, melk, bier of een neutje jenever. Natuurlijk niet allemaal tegelijk, maar soms het een en soms het ander.

Rond een uur of 12 gaan we middageten. We eten dan vaak vlees van een os, een varken of gevogelte. Vis eten we ook. De goede vis uit de zee en rivieren is voor de rijke mensen en de resten voor de armen.

Bij het vlees eten we niet veel groente, dit vindt men bokkenvoer. We eten wel wortelen en uien. Soms eten we kool, maar men zegt dat dit zorgt voor een slecht humeur en gekke bewegingen in je maag.

De rijke mensen eten vaak een bordje sla voordat ze gaan eten. Dit is om de maag te verkoelen. Ze eten ook wel eens rauwe andijvie.

Fruit eten we niet veel, omdat men zegt dat je hier niet oud van wordt.

Bij de rijke mensen worden de resten van het middageten verwerkt in ragouts, pasteien en moezen. Om vier uur eten de mensen dit op. Verder eten de rijken veel wafels, suikergoed en taart.

Voordat we gaan slapen, eten we vaak nog pap of rijstebrij in zoete melk. Dit is lekker warm voor het slapen.

Ziekten

Ziek zijn is beslist geen pretje, dat weten jullie allemaal wel. Ik zal jullie eens wat meer vertellen over de dokters en chirurgijns.

Dokters en chirurgijns

Alleen als je heel erg ziek bent, dan wordt de dokter erbij gehaald. Een bezoek van zo'n geleerde man kost erg veel geld. Als de ziekte minder erg is, wordt de chirurgijn erbij gehaald. Die is niet zo slim, maar weet met de meest gewone ziekten vaak toch wel raad. Daarom is hij goedkoper dan de dokter. Je kunt zeggen dat het een hulpje van de dokter is. Ook al is de dokter slimmer dan de chirurgijn, zelfs hij weet vaak niet hoe het komt dat iemand ziek wordt. Hij probeert meestal van alles uit om iemand beter te maken. Hij kijkt naar de stand van de sterren of spreekt een moeilijke zin uit boven het geneesmiddel in de hoop dat de patiënt beter wordt. Een dokter is dus niet te vergelijken met een dokter in jullie tijd.

Wat ons is overkomen!

Laatst had vader zo'n kiespijn dat de dokter moest komen. Hij moest van de dokter een bloedkoralen ketting dragen. Gelukkig was de kiespijn na een paar dagen weer over, maar of dat door de ketting kwam?

Een ergere ziekte trof een zus van mij. Ze leed namelijk aan de pokken. Door haar man werd ze naar een gasthuis gebracht, haar hele lichaam was overdekt met wonden. In het gasthuis lagen ook veel soldaten. Toen een legerarts zijn ronde deed, zag hij mijn zus liggen en schrok van haar wonden. Hij bekeek haar, goot 'sterck waeter' op hennep en legde dit op haar wonden. Dit deed mijn zus ongelofelijk veel pijn. Haar man vroeg de legerarts waarom hij dat deed en weet je wat hij zei: 'Uw zuster is ongeneeselijk ziek, door deze pijn zal haar hart barsten en zal ze doodgaan.' Jullie begrijpen wel dat ik ontroostbaar was na dit nieuws. Wonder boven wonder is mijn zuster blijven leven! Een non die toevallig voorbij kwam hoorde de legerarts praten en heeft mijn zus uit het gasthuis meegenomen en haar op een mesthoop gelegd om haar daar te laten creperen. Daar vond een boer

haar en hij was zo lief een fatsoenlijke dokter te halen, die mijn zus binnen vier weken genas! We hebben groot feest gevierd, dat snap je wel!

In een dorpje vlakbij is laatst een heel besmettelijke ziekte uitgebroken. Er waren heel veel mensen ziek geworden. De dokter kon er heel weinig aan doen, omdat hij niet wist hoe de ziekte ontstaan was. Hij heeft toen tegen alle mensen van het dorp gezegd dat ze de ramen en de deuren dicht moesten houden. Toch gingen er heel veel mensen dood aan die ziekte. Zelfs mensen bij ons in het dorp zijn toen ziek geworden. Dagen hebben we binnen gezeten met de ramen en de deuren dicht. Dat was heel eng! De dokter kon de ziekte niet stoppen.

'Geckenhuysen of dolhuysen'

In belangrijke plaatsen in Nederland vind je de zogenaamde 'geckenhuysen' of 'dolhuysen'. Hier komen patiënten in terecht die hun eigen kost nog kunnen verdienen. Vrouwen moeten daar spinnen en de mannen laat men verfhout raspen. Van tijd tot tijd mag je in zo'n huis gaan kijken, de 'gecken' bezichtigen. Ik vind dit persoonlijk erg zielig en zal er nooit heen gaan.

Het ziekenhuis

Inmiddels ben ik een beetje op de hoogte van de verschillende ziektes die hier voorkomen: Difterie, buikfytus, vlektyfus, syfilis, cholera en dysenterie. Wanneer je aan een van deze ziektes lijdt kun je in een ziekenhuis terecht komen. Of je hier beter van wordt, is maar de vraag: Je slaapt er op stro op de grond, met veel mensen door elkaar. Er is slechte ventilatie, onregelmatig en vaak bedorven voedsel en veel ongedierte. Iedereen die er ligt heeft wel wat anders, dus de kans bestaat dat je nog zieker uit het ziekenhuis komt dan hoe je erin gaat!

De microscoop

In 1673 vindt een knappe geleerde, Van Leeuwenhoek, de microscoop uit. Met dit apparaat wat tot honderd maal kan vergroten, zag hij voor het eerst bacteriën in regendruppels en tandslag. Hij legde echter geen verband tussen bacteriën en ziekten. Vanuit heel de wereld kwamen geleerden naar ons land om de microscopen te mogen bekijken. Hoe Van Leeuwenhoek zijn lenzen sleep, heeft hij echter nooit verteld. Later hebben ze de microscoop verbeterd

en gebruikt bij het onderzoeken van ziektes.

De zoon vertelt over:

School

In de haven

School

Onze school

Ik wil jullie graag iets vertellen over onze school. Iedere morgen staan wij heel erg vroeg op, want de school begint al om 6 uur 's morgens. Het is best een stukje lopen vanuit ons huis naar de school. De kinderen van het platteland moeten het verste lopen, daarom hebben zij in de winter geen school. Ze zouden kunnen bevriezen als er weer eens een heuse sneeuwstorm over de stad woelt.

's Avonds rond 7 uur is de school uit en gaan we met z'n allen naar huis. Nu denken jullie natuurlijk wat een verschrikkelijke lange dag. Maar tussen de middag gaan we lekker thuis eten en ook om 4 uur hebben we een korte pauze.

Nu even over onze klas, daar zitten zo'n 100 kinderen in. De kinderen zijn niet allemaal ongeveer even oud, zoals bij jullie. Alle kinderen die naar school gaan zitten bij elkaar. Ons klaslokaal is bij onze meester thuis, op de tweede verdieping.

Er staan een heleboel lange tafels waaraan gewerkt wordt. Omdat er niet zo heel veel ruimte is, zijn er ook kinderen die op de grond werken.

Midden in de klas staat de 'katheder'. Dat is een soort werkbank van de meester, waar hij zijn papieren op kan leggen. Onze meester heet Adriaan, hij is best wel streng. Er zijn veel regels waar je je aan moet houden. Het is bijvoorbeeld ten strengste verboden om je in de klas te krabben, luizen te vangen, hard te snotteren, met de voeten te schuifelen of elkaar te slaan of te schoppen.

En je kunt je wel voorstellen met zoveel kinderen in de klas, zijn luizen bijna niet uit te roeien. Ik heb er dikwijls last van, het jeukt verschrikkelijk. Dan wil ik me zo graag even krabben. Maar als de meester dat ziet, dan word je met de handplank op je vingers getikt of je krijgt 'billenkoek' met de roe.

We moeten best hard werken op school. Als je de les niet goed kent, dan krijg je een ezelsbordje om je nek. Gelukkig heb ik dat nog nooit gehad. We krijgen niet op dezelfde manier les als in jullie tijd, maar we moeten wel veel leren.

In de haven

Graag wil ik jullie wat vertellen over de haven.

Na school ga ik vaak spelen bij de haven met mijn vriendjes Karel en Willem. Ik zie dan wat er allemaal in de haven gebeurt.

Op de gracht is het vaak heel druk. De schepen lossen hun lading en dat wordt allemaal opgeslagen in de pakhuizen. Aan de waterkant staan een heleboel kisten, pakken en tonnen hoog opgestapeld. In deze kisten en pakken zitten goederen die men uit andere landen heeft meegenomen. Andere schepen, de vissersschepen, hebben vaak verse vis gevangen. Ze zoeken op de kade de beste vis eruit om op de markt te verkopen. Een deel van de vis wordt gerookt, zodat het langer houdbaar is.

Je kunt goed het verschil zien tussen de vissersschepen en de handelsschepen. De handelsschepen zijn namelijk veel groter en hebben veel bemanning. Samen met mijn vriendjes mocht ik een keer op een van de schepen kijken. De ruimten op de schepen zijn soms erg klein. Als de schepen in de haven aankomen, geven ze een sein en toeteren ze luid. Een aantal mannen op de kade gaan alvast klaar staan om het schip vast te leggen. Met grote touwen wordt het schip aan de palen op de kade vastgelegd. Het schip laat ook een anker vallen. Daarna wordt er een loopbrug op de kade gelegd en kan het lossen van de goederen beginnen.

Met Willem en Karel speel ik heel vaak verstoppertje op de kade. Ik ben een keer in een van de grote kisten gekropen. Willem en Karel hebben uren gezocht, maar ze hebben me niet gevonden. Je kunt wel bedenken dat er veel verstopplaatsen te vinden zijn. Niet alle mannen op de kade vinden het leuk dat we er spelen, omdat ze soms last van ons hebben.

Als je langs de grachten loopt, ruikt het ontzettend vies. Het water in de gracht is vies, want iedereen gooit er zijn vuilnis in. Een keer per jaar wordt de vieze rommel opgevist, dan zorg ik wel dat ik ergens anders verstoppertje speel. Ook de goederen en de vis die de vissers gevangen hebben, ruikt niet altijd even lekker.

De dochter vertelt over:

Een avondje thuis

Thee drinken

Een avondje thuis

's Avonds is het vaak heel gezellig bij ons thuis. Wanneer het buiten nog licht is, spelen we vaak op straat.

Het leven in de stad speelt zich 's avonds veelal af op straat. Wanneer het fijn weer is, zijn er veel mensen die de avond doorbrengen onder de luifel van het huis. Het is bij ons meestal heel gezellig.

Mijn vader rookt 's avonds dikwijls de pijp. Dan maak ik mij snel uit de voeten, want ik vind dat zo stinken.

Mijn moeder is meestal aan het breien of borduren. Ze heeft laatst voor mijn verjaardag een oude jurk helemaal versierd met mooie borduursels, daar was ik heel erg blij mee.

Als de avondklok luidt, moeten we naar binnen. Mijn moeder maakt de kaarsjes aan of we gebruiken turf om een vuurtje te maken. In het grootste gedeelte van de stad is het 's avonds hartstikke donker. Op sommige plaatsen staan hele mooie lantaarns die iedere avond door de lantaarnontstekers aangestoken worden, ze branden op olie. De lantaarnontstekers moeten iedere dag ook de glazen van de lantaarns schoonmaken.

Meestal spelen we 's avonds spelletjes, ganzenbord is mijn lievelingsspel. We spelen ook vaak met kaarten, maar volgens mijn moeder vindt de kerk dit een 'zondig' spel. De regering heeft er zelfs een zware belasting op gelegd, maar we spelen het evengoed. De rijke mensen niet, zij dammen of schaken liever. De kinderen van de rijke burgers worden 's avonds altijd naar buiten gestuurd, omdat de mensen bang zijn dat hun huizen vies worden. Als het donker wordt, moeten ook zij naar binnen. De jongens knutselen dan graag. Bij de meisjes heb ik wel eens gezien dat ze een houten tasje droegen met daarin een liedbundel. Als je 's avonds door de straten loopt, hoor je ze ook dikwijls zingen.

Om tien uur luidt de avondklok, het is tijd om naar bed te gaan.

Voordat we gaan slapen moeten we altijd eerst onze handen en voeten wassen. Het water is niet echt zuiver, dus je wordt er niet echt schoner van, maar het geeft me toch wel een fris gevoel. Mijn moeder borstelt heel af en toe mijn haren, dit doet ze met haar vingers. Echte borstels zoals jullie die hebben, bestaan in onze tijd nog niet. De rijke mensen hebben een kaptafel waar ze allerlei poedertjes en andere 'mooimaakspulletjes' op hebben staan. Meestal poederen ze hun gezicht en maken ze hun haar mooi. En niet te vergeten; een vleugje parfum om hun lichaamsgeur te verdoezelen.

Thee drinken

Wat ik jullie nu ga vertellen heb ik van mijn buurvrouw gehoord. Zij doet wel eens werkjes voor een hele deftige dame. Ze vertelde mij dat er 's middags allemaal mensen op visite komen om een kopje thee te drinken.

Deze deftige dame heeft thuis een speciale kamer met kostbare theetafeltjes en theekastjes die met goud en parels zijn versierd. De thee wordt gedronken uit een prachtig Japans servies. De bedienden schenken de kopjes vol en brengen het rond. En weet je, op zo'n theevisite drinken de mensen soms wel 25 kopjes thee, ongelofelijk hè!

Als we bij ons thuis een kopje thee drinken, drinken wij natuurlijk niet zoveel. Thee is namelijk ook niet erg goedkoop. Mijn moeder maakt er meestal een lekkere koek bij. We gaan dan met zijn allen aan de tafel zitten en doen een spelletje.

We hebben niet zo'n mooi theeservice als bij de rijke mensen, maar daar ben ik wel blij om. Als ik nu een kopje laat vallen, is dat niet zo erg.

Mijn broer houdt niet van thee, hij drinkt meestal een glaasje melk. Onze thee is heel anders dan de thee in jullie tijd. Het is vaak hele sterke thee en wordt verkregen door theebladeren. Jullie thee is hier ook van gemaakt, maar jullie hebben fijne theezakjes. Mijn moeder maakt eerst het water warm en giet dit over de theebladeren. Na een tijdje zeft ze de bladeren eruit en kunnen we thee drinken.